

ภาคที่ ๖

● กวาระนิพพาน

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ทรงเรียกอยู่ว่า ธรรมเป็นที่กำจัดราคะ เป็นที่กำจัดโทสะ เป็นที่กำจัดโมหะ ดังนี้... เป็นคำที่ใช้เรียกแทนชื่อของอะไรเล่า? พระเจ้าข้า"

ภิกษุทั้งหลาย คำว่า "ธรรมเป็นที่กำจัดราคะ เป็นที่กำจัดโทสะ เป็นที่กำจัดโมหะ" นี้เป็น คำที่ใช้เรียกแทนชื่อของนิพพานธาตุ เรียกว่า เป็นธรรมที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย แล (62)

(62) สังยุตตนิกาย มหาวรรค 19/7/9-10 ทุติยอัญญตรภิกขุสูตร

ที่สุดแห่งทุกข์

เมื่อสันดานยังเป็นสิ่งที่ต้อนหาและทิวฐิอาศัยอยู่ได้ ความหวั่นไหวก็ยังมีอยู่

เมื่อสันดานยังเป็นสิ่งที่ต้อนหาและทิวฐิอาศัยอยู่ไม่ได้ ความหวั่นไหวก็ไม่อาจมี

เมื่อไม่มีความไม่หวั่นไหว ความระงับแห่งจิตย่อมมี

เมื่อความระงับแห่งจิตมี ความน้อมไปทางใดทางหนึ่งของจิตย่อมไม่มี

เมื่อความน้อมไปทางใดทางหนึ่งของจิตไม่มี การมาการไปก็ไม่มี

เมื่อการมาการไปไม่มี การจตุและการเกิดขึ้นใหม่ก็ไม่มี

เมื่อการจตุและการเกิดขึ้นใหม่ไม่มี ก็ไม่มีการปรากฏในโลกนี้ ไม่มีการปรากฏในโลกอื่น

ไม่มีการปรากฏในระหว่างโลกทั้งสอง นั่นแหละคือ ที่สุดแห่งทุกข์ (63)

(63) ขุททกนิกาย อุทาน 25/74/245 จตุตถนิพพานปฏิสังยุตสูตร

นิพพานธาตุ ๒ อย่าง

แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคองค์อรหันต์ได้ตรัสไว้ ข้าพเจ้าได้สดับมาดังนี้ ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย นิพพานธาตุ ๒ อย่างเหล่านี้กล่าวคือ "สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ "

ภิกษุทั้งหลาย สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ เป็นไฉน? ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็น พระอรหันต์ สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนแล้ว มีสังโยชน์เครื่องผูกมัดไว้กับภพหมดสิ้นไปแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ

อินทรี ๕ ของเธอยังดำรงอยู่เที่ยว เพราะอินทรีทั้งหลายยังไม่เสียหาย เธอย่อมได้เสวยอารมณ์ ทั้งที่พอใจและไม่พอใจ ย่อมเสวยเสวยทั้งสุขและทุกข์ อันใดเป็นความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ ของเธอ อันนี้เรียกว่า "อนุปาติเสสนิพพานธาตุ"

ภิกษุทั้งหลาย อนุปาติเสสนิพพานธาตุ เป็นไฉน? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นพระอรหันต์สิ้น อาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว บรรลุประโยชน์ตนแล้วมีสังโยชน์เครื่อง ผูกมัดไว้กับภพสิ้นไปแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ อารมณ์ที่ได้เสวย(เวทียิต)ทั้งปวงในอรรถภาพนี้ แหละของเธอ ซึ่งเธอไม่ติดใจเพลินแล้ว จักเป็นของเย็น ชื่อนี้เรียกว่า "อนุปาติเสสนิพพานธาตุ"

นิพพานธาตุ ๒ อย่างเหล่านี้ พระผู้ทรงจักขุ ผู้คงที่ ไม่ขึ้นต่อสิ่งใด ได้ทรงประกาศไว้แล้ว นิพพานธาตุอย่างหนึ่ง เป็นทิฏฐธัมมิกะ(มีในปัจจุบันนี้ หรือทันตาเห็น) ชื่อว่า "อนุปาติเสส" เพราะสิ้นตัณหาเครื่องนำไปสู่ภพ ส่วนนิพพานธาตุอีกอย่างหนึ่ง เป็นสัมปรายิกะ(มีในเบื้องหน้า) เป็นที่ภพทั้งหลายดับไปหมดสิ้น ชื่อว่า "อนุปาติเสส" (64)

(64) ขุททกนิกาย อิติวุตตก 25/44/317-319 นิพพานธาตุสูตร

ความตั้งไว้ซึ่งส่วนสุดทั้งสอง ย่อมไม่มีแก่พระอรหันต์
เพื่อภพน้อยภพใหญ่ ในโลกนี้หรือโลกหน้า พระอรหันต์นั้น
ย่อมไม่เครื่องผูกอะไร ย่อมไม่มีการถึงความตกลง
ในธรรมทั้งหลายแล้วถ้อยมั่น

พระอรหันต์พิจารณาทุกขทั้งหลาย ย่อมไม่กำหนด ย่อมไม่ทำ
ตัณหาและทิฏฐิไว้เบื้องหน้า แม้ธรรมคือทิฏฐิทั้งหลายอัน
พระอรหันต์เหล่านั้น ไม่ยอมรับแล้ว พระอรหันต์ผู้เป็น
พราหมณ์อันศีลและพรตพึงนำไปไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ถึงฝั่ง
ไม่กลับมา เป็นผู้คงที่

๑๗๐ • วิมุตติธรรม

ระดับบุคคลผู้บรรลุนิพพาน⁶⁵

พระอริยบุคคล	สิกขาที่บำเพ็ญ	สังโยชน์ที่ละได้	นิเวรณที่ละได้
พระโสดาบัน	ศีลสมบุรณ์ สมาธิพอประมาณ ปัญญาพอประมาณ	สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส	วิจิกิจฉา
พระสกทาคามี	ศีลสมบุรณ์ สมาธิพอประมาณ ปัญญาพอประมาณ	ราคะ เมาบาง โทสะ เมาบาง โมหะ เมาบาง	กามฉันทะเมาบาง พยาบาท เมาบาง
พระอนาคามี	ศีลสมบุรณ์ สมาธิสมบุรณ์ ปัญญาพอประมาณ	กามราคะ ปฏิฆะ	กามฉันทะ พยาบาท กุกกุจจะ
พระอรหันต์	ศีลสมบุรณ์ สมาธิสมบุรณ์ ปัญญาสมบุรณ์	รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุตถัจจะ อวิชา	ถีนมิตถะ อูถัจจะ

⁶⁵ อ.ต.ก. 20/87/311-313 ปฐมศึกษาสูตร

อรรถตบบุคคล ๒ ประเภท

ปัญญาวิมุตติ อุภโตภาควิมุตติ

เมื่อกล่าวถึงบุคคลผู้บรรลุอรหัตตผล โดยแบ่งเป็น "ปัญญาวิมุตติ" นั้น พึงเข้าใจว่าปัญญาวิมุตติ ซึ่งดูเสมือนจะให้แปลว่า ผู้ได้ปัญญาวิมุตติอย่างเดียวนั้น อันที่จริงย่อมได้เจโตวิมุตติด้วย เพราะการได้ปัญญาวิมุตติส่อความคุมถึงอยู่แล้วว่าต้องได้เจโตวิมุตติด้วย เป็นแต่หมายถึงเจโตวิมุตติแบบที่อาศัยสมาธิเพียงเท่าที่จำเป็น ซึ่งจะต้องเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก่อนที่จะได้ปัญญาวิมุตติ จึงไม่ต้องระบุให้เด่นชัดออกมาเหมือนกับพูดว่าผู้เจริญวิปัสสนาอย่างเดียว แต่ความจริงก็คือต้องอาศัยสมณะเพื่อใช้สมาธิเท่าที่จำเป็นด้วย (66)

ผู้บรรลุอรหัตตผล จะต้องได้เจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตตินี้ครบทั้งสองอย่างทุกท่าน คำทั้งสองนี้จึงมาคู่กันเสมอในข้อความที่กล่าวถึงการบรรลุอรหัตตผล ดังบาลีว่า "เพราะอสาจะทั้งหลายสิ้นไป จึงทำให้เห็นประจักษ์ด้วย ปัญญาอันยิ่งเอง ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ที่ไม่มีอสาจะในปัจจุบันนี้ทีเดียว" (67) เจโตวิมุตติเป็นผลของสมณะ ปัญญาวิมุตติเป็นผลของวิปัสสนา (68) พระอรชกถาจารย์กล่าวว่า คำคู่นี้แสดงให้เห็นว่าสมณะและวิปัสสนาจะต้องมาคู่กันแม้ในขั้นผลเช่นเดียวกับในขั้นมรรค (69) ดังบาลีว่า

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ เป็นวิชาภาคิยธรรม(ธรรมเป็นไปในส่วนแห่งวิชา หรือธรรมข้างฝ่ายวิชา คือ ธรรมที่ช่วยสนับสนุนให้วิชาเกิด) คือ สมณะ และ วิปัสสนา (70)
 "ภิกษุทั้งหลาย สมณะฝึกอบรมแล้ว จะได้ประโยชน์อะไร?(ตอบ) จิตจะได้รับการอบรม
 จิตอบรมแล้ว จะได้ประโยชน์อะไร(ตอบ) ย่อมละระาคะได้
 วิปัสสนาฝึกอบรมแล้ว จะได้ประโยชน์อะไร?(ตอบ) ปัญญาจะได้รับการอบรม
 ปัญญาอบรมแล้ว จะได้ประโยชน์อะไร?(ตอบ) ย่อมละอวิชชาได้"

ภิกษุทั้งหลาย จิตที่เศร้าหมองด้วยระาคะ ย่อมไม่หลุดพ้น หรือปัญญาที่ดีที่เศร้าหมองด้วยอวิชชา ย่อมเจริญไม่ได้ ด้วยประการดังนี้ "เพราะสำรอกระาคะได้ จึงจะมีเจโตวิมุตติ เพราะสำรอกอวิชชาได้ จึงจะมีปัญญาวิมุตติ" (71) สรุปแล้วมีทั้งเจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติมาด้วยกันครบสองอย่าง จึงเป็นวิมุตติที่สมบูรณ์

ก่อนที่จะกล่าวถึง **อุภโตภาควิมุตติ** ขอยกพระสูตรที่กล่าวถึง ภายสักขีบุคคล(ภายสักขีสูตร) และปัญญาวิมุตติบุคคล(ปัญญาวิมุตติสูตร) มาให้ทราบก่อนดังนี้

(66) พุทธธรรม หน้า 311

(67) อังคุดตฺรนิกาย ฉกฺกนิบาต 22/2/333 พุติยาหุเนยยสูตร

- (68) คิวตตก อรรถกถา(ปรหมัตถทีปนี) 332
 (69)อุทาน อรรถกถา(ปรหมัตถทีปนี) 221
 (70)อังกุตรนิกาย อรรถกถา (มโนรสปุณฺณ) 2/33
 (71) 20/32/82 พาลวรรค

กายสักขี

ดูก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กายสักขีๆ ดังนี้โดยปริยายเพียงเท่าไรหนอแล... ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สังกตจากกาม ฯลฯ บรรลุปฐมฌาน...ทุติยฌาน ... ตติยฌาน ... จตุตถฌาน และอายตนะนั้นมีอยู่ด้วยอาการใดๆ "เธอย่อมถูกต้องอายตนะนั้นด้วยกาย" ด้วยอาการนั้นๆ ดูก่อนอาวุโส โดยปริยายแม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "กายสักขี"

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ ... บรรลุอากาศสัพพัญญายตนะ ...วิญญานัญญายตนะ...อาภิญัญญายตนะ...เนวสัญญานาสัญญายตนะ... เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนะโดยประการทั้งปวง บรรลุสัญญาเวทิตินิโรธ และอาสวะทั้งหลายของเธอย่อมสิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา และอายตนะนั้นมีอยู่ด้วยอาการใดๆ "เธอย่อมถูกต้องอายตนะนั้นด้วยกาย" ด้วยอาการนั้นๆ ดูก่อนอาวุโส โดยนิปปริยายแม้เพียงเท่านี้แลพระผู้มีพระภาคตรัสว่า "กายสักขี" (72)
 (72) อังกุตรนิกาย นวกนิบาต23/43/512-513 กายสักขีสูตร

ปัญญาวิมุตติ

ดูก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลหลุดพ้นด้วยปัญญา (ปัญญาวิมุตติ) ดังนี้ โดยปริยายเพียงเท่าไรหนอแล... พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลหลุดพ้นด้วยปัญญา ฯลฯ ดูก่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สังกตจากกาม ฯลฯ บรรลุปฐมฌาน...ทุติยฌาน ... ตติยฌาน ... จตุตถฌาน และ " เธอย่อมทราบชัดด้วยปัญญา" ดูก่อนอาวุโส โดยปริยายแม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระภาคตรัสบุคคลหลุดพ้นด้วยปัญญา

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ...บรรลุอากาศสัพพัญญายตนะ...วิญญานัญญายตนะ...อาภิญัญญายตนะ...เนวสัญญานาสัญญายตนะ เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนะ โดยประการทั้งปวง บรรลุสัญญาเวทิตินิโรธ อาสวะทั้งหลายของเธอย่อมสิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา และ "เธอย่อมทราบชัดด้วยปัญญา" ดูก่อนอาวุโส โดยนิปปริยายแม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระภาคตรัสบุคคลหลุดพ้นด้วยปัญญา

อังกุตรนิกาย นวกนิบาต 23/44/513 ปัญญาวิมุตตสูตร

อุกโตภาควิมุตติ

ดูก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลหลุดพ้นโดยส่วนสองๆ ดังนี้ โดยปริยายเพียงเท่าไรหนอแล พระผู้มีพระภาคตรัสบุคคลหลุดพ้นโดยส่วนสอง... ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม ฯลฯ บรรลุปฐมฌาน ...ทุติยฌาน ... ตติยฌาน ... จตุตถฌาน อายตนะนั้นนี้อยู่ด้วยอาการใดๆ " **เธอย่อมถูกต้องอายตนะนั้นด้วยกาย** " ด้วยอาการนั้นๆ และ **" ย่อมทราบชัดด้วยปัญญา "** โดยปริยายแม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระภาคตรัสบุคคลหลุดพ้นโดยส่วนสอง...อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุอากาศาสนัญญายตนะ...วิญญานัญญายตนะ...อาภิญญัญญายตนะ...เนวสัญญานาสัญญายตนะ เพราะลวงเนวสัญญานาสัญญายตนะ โดยประการทั้งปวง บรรลุสัญญาเวทิตินิโรธ อาสวะทั้งหลายของเธอย่อมสิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา อายตนะนั้นนี้อยู่ด้วยอาการใดๆ **" เธอย่อมถูกต้องอายตนะนั้นด้วยกาย "** ด้วยอาการนั้นๆ และ **" ย่อมทราบชัดด้วยปัญญา "** ดูก่อนอาวุโสโดยนิตยปริยาย แม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระภาคตรัสบุคคลหลุดพ้นโดยส่วนสอง (74)

(74) อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต 23/45/513-514 อุกโตภาควิมุตตสูตร

อัจฉริยบุคคล ๒ ประเภท

สมัยหนึ่ง ท่านพระมหาจุนทะอยู่ที่นิคมชื่อสัตยชาติ ในแคว้นเจติย ครั้งนั้น ท่านพระมหาจุนทะเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระมหาจุนทะแล้ว ท่านพระมหาจุนทะได้กล่าวดังนี้ว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบธรรมในธรรมวินัยนี้ ย่อมรุกรานภิกษุผู้เพ่งฌาน **" เราเพ่งฌาน "** ดังนี้

ก็ภิกษุเหล่านี้ เพ่งฌานทำไม? เพ่งฌานเพื่ออะไร? เพ่งฌานเพราะเหตุไร? ภิกษุผู้ประกอบธรรมย่อมไม่เลื่อมใสในการเพ่งฌานนั้น และภิกษุผู้เพ่งฌานย่อมไม่เลื่อมใสในการประกอบธรรมนั้น ทั้งไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลแก่ชนหมู่มากเพื่อความสุขแก่เวทดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ดูก่อน ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุผู้เพ่งฌานในธรรมวินัยนี้ ย่อมรุกรานพวกภิกษุผู้ประกอบธรรมว่า ก็ภิกษุผู้ประกอบธรรมเหล่านี้ ย่อมเป็นผู้ฟุ้งเฟ้อ เย่อหยิ่ง วางท่า ปากจัด พูดพล่าม มีสติหลงใหล ไม่มีสัมปชัญญะ มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตฟุ้งซ่าน มีอินทรีย์ปรากฏว่า **" เราประกอบธรรมๆ "** ดังนี้

ก็ภิกษุเหล่านี้ ประกอบธรรมทำไม? ประกอบธรรมเพื่ออะไร? ประกอบธรรมเพราะเหตุไร? ภิกษุผู้เพ่งฌานย่อมไม่เลื่อมใสในการประกอบธรรมนั้น และภิกษุผู้ประกอบธรรมย่อมไม่เลื่อมใสในการเพ่งฌานนั้น ทั้งไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก ...

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุผู้ประกอบธรรมในธรรมวินัยนี้ ย่อมสรรเสริญ
ภิกษุผู้ประกอบธรรมเท่านั้น ไม่สรรเสริญภิกษุผู้เพ่งฌาน ภิกษุผู้ประกอบธรรมย่อมไม่เลื่อมใสใน
การเพ่งฌานนั้น และภิกษุผู้เพ่งฌานย่อมไม่เลื่อมใสในการประกอบธรรมนั้น ทั้งไม่เป็นปฏิบัติ
เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุผู้เพ่งฌานในธรรมวินัยนี้ ย่อมสรรเสริญภิกษุผู้เพ่ง
ฌานเท่านั้น ไม่สรรเสริญภิกษุผู้ประกอบธรรม ภิกษุผู้เพ่งฌานย่อมไม่เลื่อมใสในการประกอบ
ธรรมนั้น และภิกษุผู้ประกอบธรรมย่อมไม่เลื่อมใสในการเพ่งฌานนั้น ทั้งไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อ
ความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

"เพราะเหตุนี้แหละ ท่านทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายเป็นผู้ประกอบธรรม
จักสรรเสริญภิกษุผู้เพ่งฌาน ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล ข้อนี้
เพราะเหตุไร เพราะว่า บุคคลผู้ที่ถูกต้องอมตธาตุด้วยกาย เป็นอัจฉริยบุคคล หาได้ยากใน
โลก "

"เพราะเหตุนี้แหละ ท่านทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายเป็นผู้เพ่งฌาน จัก
สรรเสริญภิกษุผู้ประกอบธรรม ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล ข้อ
นี้เพราะเหตุไร เพราะว่า บุคคลผู้ที่แทงทะลุ เห็นข้อธรรมอันลึกซึ้งด้วยปัญญา นั้น เป็น
อัจฉริยบุคคล หาได้ยากในโลก " (75)

(75) อ.ฉก. 22/46/413-415 มหาจูนทสูตร

วิหารธรรมของพระชีนาสพ

ภิกษุทั้งหลาย การอยู่แบบพระอริยเจ้า ซึ่งพระอริยเจ้าทั้งหลาย ได้อยู่มาดีแล้วก็ดี กำลังอยู่ในบัดนี้ก็ดี จักอยู่ต่อไปก็ดี มีเครื่องอยู่สืบประการเหล่านี้ สืบประการอะไรบ้างเล่า? สืบประการคือ

" ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในภกรณีนี เป็นผู้ละองค์ห้าได้แล้ว , เป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยองค์หก, มีอารักขาอย่างเดียว, มีพนักพิงสี่ด้าน , เป็นผู้ถอนความเห็นว่าเป็นจริง ดิ่งไปคนละทางขึ้นเสียแล้ว, เป็นผู้ละแสวงหาสิ้นเชิงแล้ว , เป็นผู้มีความดำริอันไม่ชุ่มมัว, เป็นผู้มียกายสังขารอันสงบระงับแล้ว , เป็นผู้มิจิตหลุดพ้นด้วยดี , เป็นผู้มียปัญญาในความหลุดพ้นด้วยดี "

๑. ภิกษุทั้งหลาย **"ภิกษุเป็นผู้ละองค์ห้าได้แล้ว"** เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในภกรณีนี เป็นผู้ละกามฉันทะ ละความพยาบาท ละถิ่นมัทธะ ละอุทธัจจกุกกุจจะ ละวิจิกิจจาได้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่า เป็นผู้ละองค์ห้าได้ขาด

๒. ภิกษุทั้งหลาย **"ภิกษุเป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยองค์หก"** เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในภกรณีนี ได้เห็นรูปด้วยตา ได้ฟังเสียงด้วยหู เป็นผู้ไม่ตีใจ ได้ดมกลิ่นด้วยจมูก ได้ลิ้มรสด้วยลิ้น ได้สัมผัสผัสสญฺะด้วยกาย ได้รู้ธรรมารมณด้วยใจแล้ว ก็เป็นผู้ไม่ตีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็น ผู้ประกอบพร้อมด้วยองค์หก

๓. ภิกษุทั้งหลาย **"ภิกษุเป็นผู้มีอารักขาอย่างเดียว"** เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในภกรณีนี ย่อมประกอบการรักษาจิตด้วยสติ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่า มีอารักขาอย่างเดียว

๔. ภิกษุทั้งหลาย **"ภิกษุเป็นผู้มีพนักพิงสี่ด้าน"** เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในภกรณีนี พิจารณาแล้วเสพของอย่างหนึ่ง, พิจารณาแล้วอดกลิ่นของสิ่งหนึ่ง, พิจารณาแล้วเว้นขาดของสิ่งหนึ่ง, พิจารณาแล้วบรรเทาของสิ่งหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็น ผู้มีพนักพิงสี่ด้าน

๕. ภิกษุทั้งหลาย **"ภิกษุเป็นผู้ถอนความเห็นว่าเป็นจริง ดิ่งไปคนละทางชั้นเสียแล้ว"** เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ถอน สละ คาย ปล่อย ละ ทิ้ง เสียแล้ว ซึ่งความเห็นว่าเป็นจริงดิ่งไปคนละทางอย่างมากอย่างของสมณพราหมณ์มากผู้ด้วยกัน ที่มีความเห็นว่าโลกเที่ยงบ้าง โลกไม่เที่ยง บ้าง โลกมีที่สุด บ้าง โลกไม่มีที่สุด บ้าง ซึ่งะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น บ้าง ซึ่งะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น บ้าง ตถาคตภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีกก็มียอมไม่มีอีกก็มีบ้าง ตถาคตภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีกก็หาไม่ได้ไม่มีอีกก็หาไม่ได้บ้าง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่า เป็นผู้ถอนความเห็นว่าเป็นจริง ดิ่งไปคนละทาง(ปัจเจกสักจะ)ชั้นเสียแล้ว

๖. ภิกษุทั้งหลาย **"ภิกษุเป็นผู้ละแสวงหาสิ้นเชิงแล้ว"** เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ละการแสวงหากามแล้ว เป็นผู้ละการแสวงหาภพแล้ว และการแสวงหาพรหมจรรย์ของเธอนั้นก็ระงับไปแล้ว ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ละแสวงหาสิ้นเชิงแล้ว

๗. ภิกษุทั้งหลาย **"ภิกษุเป็นผู้มีความดำริไม่ขุ่นมัว"** เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ละความดำริในทางกามเสียแล้ว เป็นผู้ละความดำริในทางพยาบาทเสียแล้ว เป็นผู้ละความดำริในทางเบียดเบียนเสียแล้ว ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้มีความดำริไม่ขุ่นมัว

๘. ภิกษุทั้งหลาย **"ภิกษุเป็นผู้มีกายสังขารอันสงบระงับแล้ว"** เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ เพราะละสุขเสียได้ เพราะละทุกข์เสียได้ และเพราะความดับหายไปแห่งโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อน จึงบรรลุฌานที่ ๔ อันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์เพราะอุเบกขา แล้วแลอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็น ผู้มีกายสังขารอันสงบระงับแล้ว

๙. ภิกษุทั้งหลาย **"ภิกษุเป็นผู้มีจิตหลุดพ้นด้วยดี"** เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ที่มีจิตพ้นแล้วจากราคะ จากโทสะ จากโมหะ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็น ผู้มีจิตหลุดพ้นด้วยดี

๑๐. ภิกษุทั้งหลาย ก็อย่างไร **"ภิกษุเป็นผู้มีปัญญาในความหลุดพ้นด้วยดี"** เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมรู้ชัดว่า เราละราคะ โทสะ โมหะ เสียแล้ว ถอนขึ้นได้กระทั่งราก ทำให้เหมือนตาลยอดเน่า ไม่ให้มี ไม่ให้เกิดได้อีกต่อไป ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ

อย่างนี้ ซื่อว่าเป็น ผู้มีปัญญาในความหลุดพ้นด้วยดี

ภิกษุทั้งหลาย ในกาลยี่ดียวฝ่าย **อดีต** พระอริยเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่งได้เป็นอยู่
แล้วอย่างพระอริยเจ้า พระอริยเจ้าทั้งหมดเหล่านี้ ก็ได้เป็นอยู่แล้วในการอยู่อย่างพระอริยเจ้า สิบ
ประการนี้เหมือนกัน

ภิกษุทั้งหลาย ในกาลยี่ดียวฝ่าย **อนาคต** พระอริยเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่งจัก
เป็นอยู่อย่างพระอริยเจ้า พระอริยเจ้าทั้งหมดเหล่านี้ ก็จักเป็นอยู่ในการอยู่อย่างพระอริยเจ้า สิบ
ประการนี้เหมือนกัน

ภิกษุทั้งหลาย ในกาล **บัดนี้** พระอริยเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่งกำลังเป็นอยู่อย่าง
พระอริยเจ้า พระอริยเจ้าทั้งหมดเหล่านี้ ก็กำลังเป็นอยู่ในการอยู่อย่างพระอริยเจ้า สิบประการนี้
เหมือนกัน

"ภิกษุทั้งหลาย การอยู่แบบพระอริยเจ้า ซึ่งพระอริยเจ้าทั้งหลายได้อยุมาแล้วก็ดี
กำลังอยู่ในบัดนี้ก็ดี จักอยู่ต่อไปก็ดี มีเครื่องอยู่สิบประการเหล่านี้แล " (76)

(76) อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต 24/20/39-42 อริยवासสูตร

ก่อนแต่निพพาน พระอรหันต์ผู้ปราศจากตัณหา ผู้ไม่อาศัย
ส่วนเบื้องตันอื่นใครๆ นับไม่ได้ในส่วนท่ามกลาง ความทำ
ไว้เบื้องหน้ามิได้มีแก่พระอรหันต์

ทิวฐิอันสัญญาให้เกิดขึ้นแม้เล็กน้อย ที่สัญญากำหนดแล้ว
ในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบในโลกนี้ย่อมไม่มีแก่
พระอรหันต์ผู้เป็นพราหมณ์ไม่ยึดถือทิวฐิด้วยกิเลสอะไรเล่า !

นรชนย่อมเห็นอนิสงส์ได้ในทิวฐิของตนเองก็ดี ในรูป เสียง สีล
และวัตร ในอารมณัที่ทราบก็ดี นรชนนั้นถ้อมมันซึ่งทิวฐินั้นแหละ
อันมีในลัทธิแห่งตน ย่อมเห็นสิ่งอื่นทั้งปวงโดยความเป็นของเลว

ภิกษุไม่พึงกำหนดแม่ทิวฐิในโลกด้วยญาณ หรือแม่ด้วยศีลและวัตร
ไม่พึงถือตนว่า เสมอเขา เลวกว่าเขา หรือแม่วิเศษกว่าเขา

พราหมณัผู้เป็นมุณี
ไม่ปลื้กออกจากสัจจะแล้ว ย่อมตั้งอยู่บนบก คือนิพพาน
มุณินั้นแล สละคีนอายตนะทั้งหมดแล้วโดยประการทั้งปวง เรากล่าวว่าเป็นผู้สงบ

ผู้ใดข้ามกามารมณัทั้งหลาย และธรรมเป็นเครื่องข้องในโลก
ยากที่สัตว์จะล่วงได้ในโลกนี้แล้ว
ผู้นั้นตัดกระแสดัณหาขาดแล้ว ไม่มีเครื่องผูกพัน ย่อมไม่เศร้าโศก ย่อมไม่เฟงเล็ง

ท่านจงทำกิเลสชาติเครื่องกังวลในอดีตให้เหือดแห่ง
กิเลสชาติเครื่องกังวลในอนาคตอย่าได้มีแก่ท่าน ถ้าว่าท่านจักไม่ถือเอาในปัจจุบันไชร้
ท่านจักเป็นผู้สงบเที่ยวไป
